

NAGLASNI IN OBLIKOSLOVNI TIPI V AKADEMIJSKEM SLOVARJU SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA¹

V skladu z razpravo *Naglasni tipi slovenskega knjižnega jezika*² so osnova naslednjih preglednic štirje naglasni tipi: nepremični, premični, končniški in mešani. Naglasno mesto je pri prvem tipu zmeraj na istem zlogu (štetem od začetka besede), npr. *korák -a*; pri drugem je pomaknjeno za en zlog proti začetku besede samo pred ničto končnico, npr. *pôtok potôka*; pri tretjem je naglas na končnici (tj. na sklonilu ali osebilu), samo pri končnici *-o*, in tu in tam tudi pri dvozložni končnici, na zadnjem zlogu osnove, npr. *stebèr stebrà stèbroma*; pri četrtem je naglas bodisi na osnovi bodisi na končnici, npr. *sín sinú sínu*). (Redke posebnosti zunaj teh štirih tipov, npr. *vogál vóгла* pri sam. m. spola, v preglednici niso zajete.)

Pri glagolu gre v bistvu za dva naglasna tipa: nepremičnega (*délati -am*) in premičnega (*nosíti nósím*). Končniški (*grèm gremò, šél šlà -ò*) in mešani (*bíl bilà biló*) sta ohranjena le v reliktih. Glede na izrazito oblikoslovno podobò glagola pa je nepremični naglasni tip razdeljen v dve skupini: v I. so glagoli, ki nimajo naglasa hkrati neposredno pred *-ti (-či)* in pred sedanjiškim *-m*: *délati -am A, bráti bêrem B, povédati povém C*, v II pa tisti, ki imajo naglas neposredno pred *-ti* in *-m* (*končáti -am*). V III tipu so glagoli, ki imajo naglas na različnih zlogih ali že v nedoločniku (*pisati/pisáti píšem*) v nedoločniku in sedanjiku (*trepetáti -éčem*).³ (Boljša razdelitev bi bila v dva glavna tipa, premičnega in nepremičnega; pri taki razdelitvi bi sedanji tip II postal IČ, tip III pa II).

Ožji tipi so v preglednicah označeni z arabskimi števkami, podtipi so zapisani pod njimi do naslednje arabske številke. Podtipi se ločijo od tipov bodisi v osnovi bodisi v končnici, in sicer po kvantiteti in kvaliteti naglašene samoglasnika ali sploh po glasovju, večkrat tudi po premenjenem naglasnem mestu v posamezni obliki. Pri podtipih se v preglednicah navajajo najprej premene v osnovi, nato v končnicah, kolikor le gre.

O uvrstitvi besede v kakršenkoli tip ali podtip odloča pri samostalnikih kateregakoli spola⁴ zapis im. in rod. ednine (pri množinskih samostalnikih seveda množine), pri pridevnikih zapis oblik za im. ed. vseh treh spolov, pri gla-

¹ Ta predlog je obravnavala in potrdila posebna komisija pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti. Njeni člani so: A. Bajec, T. Logar (občasno), J. Rigler, S. Suhadolnik, F. Tomšič, J. Toporišič (poročevalec o tej zadevi).

² JIS 1965, 56–79.

³ Na predlog članov komisije sem svoj prvoni predlog glagolskih naglasnih tipov, ki se opira na razpravo *Glagolski naglasni tipi našega knjižnega jezika* (JIS 1957/58) in upošteva vse glagolske oblike z neavtomatiziranim naglasnim mestom, preuredil tako, da za prvo orientacijo pri iskanju naglasnega in oblikovnega vzorca v preglednici služita nedoločnik in sedanjik, ki sta zapisana v glavi slovarja. Tako so nastali tipi I, II in III. Zaradi lažjega zapisovanja intonacije je na Riglerjev predlog tip I razdeljen na A, B in C.

⁴ Pomožno grafično členitev samostalniških tipov po spolih je predlagal S. Suhadolnik.

golu zapis nedoločnika in sedanjika, kar vse je v preglednicah tiskano krepko, v slovarju pa se tiska v glavi gesla. Če podtip na podlagi teh podatkov ni razviden, se razločevalni podatek v preglednicah piše razprto, v slovarju pa navaja v zaglavju gesla. Razprto tiskane oblike iz preglednic so variante oblik iz tipa, če imajo (v slovarju) kvalifikatorje *in, ali, tudi* (prosta, alternativna, manj vredna varianta); če takega kvalifikatorja nimajo, so edine dopustne.

Samostalnik, pridevnik in glagol imajo samostojne preglednice. Kar je v oklepaju, ni razločevalno za podtip, temveč odloča o uvrstitvi besede v podtip.

SAMOSTALNIK

I. NEPREMIČNI TIP

- Ž. sp.: 1. **lípa** -e rod. mn. -*ø*; **víle víl**
(*òvca -e*) *o v á c*
stèza (-e)
2. **povést** -i, or. ed. -*jo*; **bínkošti** -i
nít (*nítí*)
3. **mísel** -sli, or. ed. -*ijo*; **jásli** -i
dèber (-bri)
4. **podražítev** -tve, or. ed. -*ijo*
máti -tere -*jo*
5. **dežúrna** -e rod. mn. -*ih* /stárši -ev
- M. sp.: 6. **korák** -a, mest. ed. -u, im. mn. -i, rod. mn. -ov, mest. mn. -ih, or. mn. -i;
otrók (*otróka*) *otróci otrók otrócih otróki*
kmèt (*kméta*) -je
vòl (*vóla*) /žépu/ -éh -mí
gròb (*gróba*) -óvi
(stèber) -bra
(kolár) -rja
(komité) -éja
(fantè) -éta
finále (-a)
sínko (-a)
slúga (-a)
7. **dežúrni** -ega
- S. sp.: 8. **mésto** -a, im. mn. -a
(òkno -a) *ó k n a*
drevó -ésa
ojé (-ésa)
žrebè -éta
jágnje (-eta)
víme -ena
9. **bòžje** -ega

II. PREMIČNI TIP

- Ž. sp.: 1. **zíbel** -éli
- M. sp.: 2. **rázred** -éda, im. mn. -i
(sòsed -éda) -je
- S. sp.: 3. **ráme** -éna
(tèle) -éta

III. KONČNIŠKI TIP

- Ž. sp.: 1. **stezà** -è, rod. mn. -á in *stèz*; **nečkè** **nečák** in **nèčk**
(*pečkà -è*) *p e č á k*
2. **debèr** -bri, or. ed. -*ijo* in -*ijó*

M. sp.: 3. **stebèr -brà**, rod. mn. -òv in óv, mest. mn. -ih, daj. in. or. dv. *stèbroma*
 -éh
 (pès psà) psòma
 (dèž) dežjà

S. sp.: 4. **dnò -à**, rod. mn. -òv in -óv, mest. mn. -éh, or. mn. -émi, daj. or. dv. -òma;
 (tlò -à) tál tí
 (sencè -à) sènc in senèc sèncema
 /drvà drf, or. drvmí

IV. MEŠANI TIP

Ž. sp.: 1. **vòda -é -i -ó -i -ó; -é -á -àm -é -àh -ámi; -i/-é mn. -áma**
 (nòga -é) nóg

2. **stvár -í -i stvár -i -jó; -í -í -ém -í -éh -mí; -í mn. -éma**
 kàd (kadí)
 (nòč -í) nòči nòči

M. sp.: 3. **grád -ú**, daj. in mest. ed. *grádu*, mn. -óvi -óv -óvom -óve -óvih -óvi, dv. -óva
 (móst -ú) móstu
 (bóg) -á daj. stil. bogú rogá
 (róg -á) rógá
 (lás -ú) -jé -ø -ém -é -éh -mí, lásá

S. sp.: 4. **srcé -á**, daj. in mest. ed. *srcu*, or. ed. -em, im. mn. *sřca*
 (srebró -á) srèbru
 (gorjé -á) -ém
 (morjé -á) stil. morjá

Kako se tipi sklanjajo v celoti, tj. kakšne so sklonske oblike za vsa števila, uči slovnica (prim. *Slovenski knjižni jezik I* ali *Slovenska slovnica*). Tam so obravnavane tudi redne premene osnove (*dekla — dekel, ladja — ladij*) in končnic (*mesto — lice, tož./im — tož./rod. itd.*).

PRIDEVNIK

I. NEPREMIČNI TIP

1. ljubeznív -a -o	prisł. -o, prim.	-e jš i,	prim. prisł. -eje/-ejše
(míl -a -o)		-é jš i,	-éje/-éjše
(splòšen) -šna (-o)			
temèn tèmna -o/-ó	-o/-ó	-é jš i	-éje/-éjše
bogàt (-áta -o)		-é jš i	-éje/-éjše
(visòk -òka -o)		v í š j i	v í š e /v í š j e
slovénski (-a -o)	-o/-i	-----	-----

II. PREMIČNI TIP

1. **dèbel -éla -o, prisł. -o, prim. -é jš i, prim. prisł. -éje/-éjše**
 (vèlik -lka -o) v è č j i véče/véče

III. KONČNIŠKI TIP

1. **temèn -mnà -ò, prisł. -ó, prim. -é jš i, prim. prisł. -éje/-éjše**

IV. MEŠANI TIP

1. húd -a -o/ó,	prisł. -ó,	prim. h ú j š i,	prim. prisł. húje/hújše
stàr (stàra -o/ó),	-o/-ó	-é jš i,	-éje/-éjše
(težak) težka -o/ó,	-ó/-o	t é ž j i,	téže/téžje
(grenák grènka -o/ó)	-ó/-o	-é jš i,	-éje/-éjše
tèmen (-mna -o/-ó)	-ó/-o	-é jš i,	-éje/-éjše

Vse v preglednici navedene sklonske oblike — tudi določna za m. spol ed. — se po mestu naglasa ter kvantiteti in kvaliteti naglašene samoglasnika in [ər] ravna po obliki za im. ed. ž. spola. Pri primerniku se vse oblike ravna po edini zapisani. Vse oblike, ki se ne dajo razbrati iz preglednice, so zapisane v geslu.

Pridevniki na *-ski*, *-ški* in *-čki* imajo stilsko zaznamovano prislovno obliko napravljeno z obrazilom *-i* (*slovenski*).

V končniškem naglasnem tipu imajo dvozložne končnice naglašen zadnji zlog končnice (*temnegâ*). Stilsko zaznamovane so v osnovniku vse razen ime-novalnika (in enakega mu tožilnika) ed. oblike za moški spol.

V mešanem naglasnem tipu končnica *-ó* v im. ed. s. spola kaže na enako naglasno mesto in kvantiteto in kvaliteto naglašene samoglasnika še v im. in tož. mn. in dv. oblik vseh treh spolov ter v tož. ed. oblik ž. in s. spola. Inačica *-ó* je stilsko neznamovana le v povedkovi rabi (*je čistó*), zaznamovana pa v prilastkovni (*čistó srcé*). Samo tip *-o* se rabi pri določni obliki. Tip *têmen* je — prav kakor *temèn* — stilsko nevtralen, le prislovna oblika *têmno* je rahlo stilsko zaznamovana. Naglas *težák* je prosta varianta naglasa *têžek*.

GLAGOL

V okviru posameznih glavnih tipov I A B C, II in III so tipi, označeni z arabskimi številkami, določeni na podlagi glasovnih značilnosti končajev, tj. iztekov nedoločnika (in sedanjika): najprej so glagoli na *-ati*, nato na *-iti*, potem *-eti* ali kako drugače (*delati*, *dvigniti*, *sedeti*, *pasti*). V vrsti IB4 in IB5 je ta posebnost, da pred *-ti* lahko ali sploh ni samoglasnika (*pasti*) ali pa je namesto *-ti* končaj *-či* (*striči*). — Pri tipu IB odloča o pripadnosti k posameznemu tipu tudi kvaliteta naglašene *o* ali *e*: *kláti* — *kóljem* (4), *bráti* — *bêrem* (1), *plêsti* — *plêtem* (5). — V tip IB2 gredo tudi glagoli na *-úti* *-újem* (*čúti*) in *-éti* — *-éjem* ali *-ôjem* (*déti*, *péti*).

Oblike sedanjika so — kolikor je glede na nedoločnik mogoče — razvrščene po zaporedju *-am* *-im* *-em* *-jem*. (Oblike so na *-jem*, če je pred njimi samoglasnik (*bijem*), če pa soglasnik (*žánjem*), jih je pojmovati kot oblike na *-em*.)

I. NAGLAS NA ISTEM ZLOGU, NE HKRATI NEPOSREDNO PRED *-ti* IN *-m*

A NAGLAS NI NEPOSREDNO PRED *-ti* IN *-m*

1. <i>délati -am</i>
(<i>blískati -am</i>)
(<i>glédati -am</i>)	<i>-ajo -ajte</i>
<i>gl è j / gl é j -te</i>	<i>-ala -al</i>
<i>-á la</i>	<i>rézal-an -ana -anje -at</i>
2. (<i>slišati -im</i>)	<i>-ijo -i -ite</i>	<i>-al -ala -an -ana -anje -at</i>	
3. <i>rézati réžem</i>
(<i>básati bášem</i>)
(<i>brísati bríšem</i>)	<i>-ejo -i -ite</i>
<i>bas á j te</i>	<i>[p- -ala -an -ana -anje -at</i>
<i>br í s á la</i>	
4. <i>péstovati -ujem -ujejo -uj</i>	<i>-ujte</i>	<i>-oval -ovala-ovan -ovana -ovanje -oval</i>	
5. <i>páčiti -im</i>
(<i>búljiti -im</i>)	<i>-ijo -i -ite</i>	<i>-il -ila * -en * -ena * -enje -it</i>
<i>-í la</i>	

* Izglasje podstave se premenjuje po jotaciji; tako tudi niže.

6. dvigniti -em	-ejo	-i	-ite	-il	-ila	-jen	-jena	-jenje	-it
7. védeti -im	-ijo	-i	-ite	-el	-ela	-en	-ena	-enje	-et

B NAGLAS NEPOSREDNO PRED -ti, NE PA PRED m⁵

1. bráti bêm	-ejol-ó	bêri	-íte	brál	-ála	-án	-ána	-ánje	-át
2. bíti bíjem (píti pijem)	-jejo	-j	-jte	bíl píl	bíla	-t	-ta	-tje	-t
3. déti dénem (postáti -nem)	-ejo	dêni	-íte	dèl/dél postál	déla	-t	-ta	-tje	-t
4. krásti krádem	-ejo	-i	-ite	-el	-la	-en	-ena	-enje	krást
(trésti trésem)	-ó		-íte	stil. král	krála				
(stríči strížem)	strízi		strígel	strížen				stríč	
(žéti žánjem)	vzém		žèl/žél	žéla	-t	-ta	-tje	-t	
(vzéti vzámem)	vzém		-íte	vzél	-t	-ta	-tje	-t	
5. plêsti plêtem	-ejol-ó	plêti	-íte	plêtel pléteľ	-tla	pletèn	-êna	-ênje	plêst
(pêči pêčem)	pekó	pêci		stil. plêl	plêla				pêč
				pékel	pečèn				

C NAGLAS NE NEPOSREDNO PRED -ti IN NEPOSREDNO PRED -m

1. povédati povém	-éjo/-edó	-èj/-éj	-éjte	-édal	-ala	-an	-ana	-anje	-at
2. védeti vém	-éjo/-edó	védi	-ite	-édel	-ela	-en	-ena	-enje	-et

II. NAGLAS NA ISTEM ZLOGU NEPOSREDNO PRED -ti IN -m⁵

1. ravnáti -ám (kopáti -ám) (dáti dám)	-ájo	-áj	-ájte	-ál	-ála	-án	-ána	-ánje	-át
	dadó			kôpal					kôpat
				dál					
2. držáti -ím (ležáti -ím) (státi stojím) (spáti spím) (díšáti -ím)	-ijo/-é	dřízi	-íte	dřížal	-ála	-án	-ána	-ánje	dřížat
		lêž		lêžal					lêžat
		stó	-te	stál					stát
		spí		spál					spát
				díšan		-ana			
3. žgáti žgêm (tkáti tkêm)	-èjo/-ó	-i	-íte	-ál	-ála	-án	-ána	-ánje	-át
				tkàl					-àt
4. dušáti -ím (množíti -ím) (dežíti -ím)	-ijo/-é	dúši	-íte	-íl	-íla	-èn	-êna	-ênje	-it
		množí		pomnožil					
		dež							
5. vrtéti -ím (želéti -ím) (bedéti -ím)	-ijo/-é	vrtí	-íte	-èl/-él	-éla	-èn	-êna	-ênje	-ét
		žéli		žêlel					žêlet
		bed							
6. stréti -êm (začéti začném) (dospéti dospém)	-èjo/-ó	-i	-íte	střl	-la	-t	-ta	-tje	strét
				začél	-la	-t	-ta	-tje	-t
				-èl/-él	-la	-t	-ta	-tje	-t
7. déti dém (jéstí jém)	-éjo	dèj/déj	-te	dèl/dél	-la	-t	-ta	-tje	-t
	jedó			jêdel	-dla	jêden	-ena	-enje	jêst
			stil.	jèl	jéla				
8. cvêsti cvêtêm	-èjo/-ó	-i	-íte	-èl	-là	-èn	-êna	-ênje	cvêst
			stil.	cvèl	cvelà				

⁵ Ta skupina ni dokončno sprejeta.

III. NAGLAS V SAMEM NEDOL. ALI NED. IN SED. NA RAZNIH ZLOGIJIH

1. **zidati/zidáti zídám** -ajo -aj -ajte/-ájte zidal -ála -an -ana -anjel/ánje -at
-ála
2. **vézati/vezáti véžem** -ejo -i -ite vézal -ála vézan -ana -anjel-ánje -at
-íte -ála
(**bljúvati/bljuváti bljújem** b l j ú j -újte)
3. **služiti/slúžiti -im** -ijo -i -itel-ite služil -ila *slúžen*-ena *-enje -it
(**blódi/blódi -im**) b l ô d i b l o d í t e b l ô d í l b l ô d í t
4. **dahníti/dáhniti -em** -ejo -i -ite/-íte dáhnil -ila dáhnjen -jena -jenje -it
5. **trepetáti/trepéčem** -ejo -i -ite trepetal -ála -án -ána -ánje -át
(**peljáti/péljem** p ê l j i -íte p ê l j a l p ê l j a t
(**oráti/órjem**) o r á l o r á t
(**sejáti/séjem**) s è j / s é j -te s e j á l s e j á t
7. **razuméti/razúmem** -ejo razúmi-ite -el -éla -ljen -ljena -ét
6. **kupováti/kupújem** -újejo -új -újte -ovál -ovála -ován -ována -ovánje -ovát
(**kováti/kújem**) k o v á l k o v á t
8. **točíti/tóčim** -ijo tóči -ite tóčil -ila *tóčen *-ena *-enje tóčit
9. **kreníti/krénem** -ejo krèni -íte krènil -ila krénjen -jena -jenje krènit

Kako se najde glagolski tip, če imam nedoločnik in sedanjik, naj ponazorim z glagoli *rěči* — *rěčem*, *zavrěti* — *zavrěm*, *sezúti* — *sezújem*, *snováti* — *snújem*, *pokósiti* — *pokósím*, *pisati* tudi *pisáti* — *pišem*, *vozíti* — *vózim*.

Rěči rěčem: nepremični glavni tip (I ali II), naglas neposredno pred *-či*, ne pa pred *-m* (torej IB), naglašena samoglasnika široka (torej 5), ker na *-či*, njegov podtip (*pěči*); skupaj: IB5 *pěči*.

Zavrěti -ěm: nepremični glavni tip (I ali II), naglas neposredno pred *-ti* in *-m* (torej II) končaj *-réti -ěm* (6); skupaj: II 6 *strěti*.

Sezúti -újem: nepremični glavni tip (I ali II), naglas neposredno pred *-ti*, ne pa pred *-m* (torej IB), sedanjik na *-jem* (torej 2); = IB2 *bíjem*.

Snováti — snújem: premični glavni tip (III), končaja *-ováti — -újem* (= 6); skupaj: III6; po podatku iz zaglavja (*snovál*) vem, da gre za podtip *kovati*.

Pokósiti -ím: nepremični glavni tip, (I ali II), naglas neposredno pred *-ti* in *-m* (torej II), končaj *-íti -ím* (3); skupaj III3 *dušíti*, pri čemer pa za oblike na *-en -ena* in *-enje* upoštevam premeno po jotaciji, torej *pokošen* itd.; v zaglavju gesla sem prebral obliki *pokósi* in *pokósil*, torej gre za podtip *množíti-pomnóžil*.

Pisati tudi pisáti pišem: premični glavni tip (III), dve obliki nedoločnika (= prvi del preglednice), končaja *-ati -em* (= 2); skupaj: III2.

Vozíti — vózim: premični glavni tip (III), ena oblika nedoločnika (= druga polovica preglednice), končaja *-íti -im* (= 8), z upoštevanjem jotacije pri oblikah na *-en -ena* in *-enje*; skupaj: III8.

Utemeljivte premikov nasproti doslejšnji knjižni normi bodo podane v naslednjih številkah Jezika in slovstva. Tako tudi besede z dvema naglasoma, ki pa jih uvrščamo v posamezne tipe na podlagi zadnjega naglasa.